

MATN USTIDA ISHLASHDA PRAGMATIK YONDASHUV

Parpiyev Odil Olimovich

Qo'qon universiteti, Ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada matn ustida ishlashda pragmatik yondashuv va uning mohiyati, yozma nutqni rivojlantirishda undan foydalanishning ahamiyati soha mutaxassislarining ilmiy qarashlari asosida yoritilgan. Muallif ilgari surayotgan g'oyalar asosida tajriba-sinov o'tkazilgan, natijalar umumlashtirilib, tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: pragmatika, pragmatik yondashuv, boshlang'ich ta'lim, matn, yozma, nutq, interaktiv, metod.

A PRAGMATIC APPROACH IN WORKING ON THE TEXT

Parpiyev Odil Olimovich

senior lecturer of the Department of Education, Koqan University

Abstract. In the article, the pragmatic approach to working on the text and its essence, the importance of its use in the development of written speech are highlighted based on the scientific views of experts in the field. Based on the ideas put forward by the author, experiments were conducted, the results were summarized, and recommendations were developed.

Key words: pragmatics, pragmatic approach, primary education, text, writing, speech, interactive, method.

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В РАБОТЕ НАД ТЕКСТОМ

Парпиев Одил Олимович

старший преподаватель кафедры образования Университета Кокан

Аннотация. В статье выделены прагматические подходы к работе над текстом и его суть, важность его использования в развитии письменной речи на основе научных взглядов специалистов в данной области. На основе идей, выдвинутых автором, были проведены эксперименты, обобщены результаты и разработаны рекомендации.

Ключевые слова: прагматика, прагматический подход, начальное образование, текст, письмо, речь, интерактив, метод.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimovning: "O'z fikrini mustaqil ona tilida ravon, go'zal va lo'nda ifoda eta olmaydigan mutaxassisni bugun tushunish ham, oqlash ham qiyin"[1], – degan fikrlari kichik yoshli maktab o'quvchilarining nutqiga alohida e'tibor bilan yondashishga chorlaydi. O'quvchilarni o'z fikrlarini erkin, to'g'ri ifodalashga o'rgatish jamiyat uchun ham, psixologik va metodik jihatdan ham juda muhim bo'lib, hozirgi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Kichik yoshli maktab o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqi parallel ravishda rivojlantiriladi. Maqolada matn ustida ishlash orqali yozma nutqni shakllantirishdagi pragmatik yondashuvlarni tadqiq qilayotganimiz bois olib borilgan tadqiqot natijalarini keltirib o'tamiz.

Boshlang'ich ta'lim maktabda o'qitishning eng muhim bosqichidir. Aparining so'zlariga ko'ra: "Mana shu bosqichda bolalarda o'rganilayotgan til mamlakatining madaniy qadriyatlariga, ularning madaniyati an'analariga hurmatni yo'qotmasdan, bag'rikenglik munosabatini tarbiyalash kerak"[2].

Matn bilan ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqining psixolingvistik xususiyatlariga asoslanadi. Psixolingvistika - nutqning hosil bo'lishi, shuningdek, nutqni idrok etish va shakllantirish jarayonlarini ularning til tizimi bilan o'zaro bog'lanishi holatida o'rganuvchi fan; psixologiya va lingvistikaning sintezidan paydo bo'lgan. Psixolingvistika inson nutqiy faoliyati modelini va psixofiziologik nutqiy shakllanishini ishlab chiqib, ularni psixologik eksperimentlar yo'li bilan tekshiradi. A.A. Leontevning fikriga ko'ra, "psixolingvistikaning predmeti, bir tomondan, shaxsning nutq faoliyatining tuzilishi va funksiyalari bilan aloqasi, ikkinchi tomondan, til insonning dunyoqarashining asosiy komponenti sifatida"[3]deb ta'riflanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining doimo yangi narsalarni o'rganishni xohlashi, o'rganlanlarini yillar davomida esda saqlab qolishi, xarakterida asosan o'yin faoliyatining ustuvor

ekanligi, bu narsa bolalarda yangi qiziqishlarning paydo bo'lishiga olib kelishi xususiyatlarni hisobga olib, ta'limiy jarayon maqsadini belgilash boshlang'ich sinf o'qituvchilarining asosiy vazifalaridandir.

Shuni ishonch bilan aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchisining til rivojlanishi darajasiga mos keladigan matnlar bilan ishlash orqali bolada muvaffaqiyatga erishish vaziyatini yaratish va uning lingvistik kompetensiyasini oshirish mumkin.

Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnlar bilan ishlashdagi pragmatik yondashuvlar ularni XXI asr hayotiy ko'nikmalariga tayyorlashda yaqindan yordam beradi. Ushbu maqolada pragmatikaning mohiyati, ta'limda pragmatik yondashuvning ilg'or va samarali usullari haqida kuzatish va tajribalarimizga asoslanib fikr yuritamiz.

Adabiyotlar tahlili. Matn va uning tabiatini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar XX asr o'rtalarida paydo bo'la boshladi. I.R.Galperinning fikricha, matn yozma nutq mahsulidir, og'zaki nutq esa turli qaytariqlarni, uzun-yuluq gaplarni ham o'z ichiga oladi va uni tekshiruv ob'ekti bola oladigan matn deb e'tirof etish maqsadga muvofiq emas. Dunyo tilshunosligida matn va uning lingvistik tabiati haqida qator fikrlar o'rtaga tashlangan. Fransuz tilshunosi R.Bart: "Ichki bog'lanishli bo'lgan, muloqot maqsadida mazmunan o'zaro birikkan gaplardan tashkil topgan nutqning har qanday parchasi matn deb ataladi" desa, polyak tilshunosi A.Boguslavskiy matnni bir necha gapdan tashkil topgan nutqiy material tarzida izohlaydi. Bunda u asosiy e'tiborini muallif nima haqida gapirayotgani va uning mazmuniga emas, balki mazkur matn qanday komponentlardan tuzilayotganiga qaratadi. K.Kojevnikova tadqiqotlarida asosiy e'tibor matnning bog'lanishli nutq mahsuli ekanligiga qaratiladi va uning mazmuniy jihatdan tugallangan bo'lishi alohida uqtiriladi. Olimaning matn komponentlari o'zaro ma'no jihatdan ham, grammatik jihatdan ham bog'lanishli bo'lishi haqidagi fikri e'tiborga molikdir, chunki ko'pchilik tilshunoslar matn komponentlarini faqat mazmuniy bog'lanishli bo'lishini ta'kidlaydilar va ularning leksik-grammatik vazifalar orqali bog'lanishini nazardan chetda qoldiradilar.

Rus olimi M.V.Lyapon[4] matn tavsifi quyidagi to'rt belgiga ko'ra asoslanishi mumkinligini ko'rsatadi:

1.Matn - bu jumalarning o'zaro munosabatidan kelib chiquvchi xabardir. Matn tadqiqotchi uchun til hodisalarini o'rganishda birdan-bir manbadir.

2.Matn bu so'zlovchining nutqiy qobiliyatini ro'yobga chiqaruvchi vositadir. Bu jarayonda matn tilning nutqda real qo'llanishini ta'minlovchi makon vazifasini ham bajaradi.

3.Matn bu so'zlovchining faol nutqiy faoliyati mahsulidir.

4.Matn bu til sistemasining kommunikativ jarayonda muhim funktsiya bajaruvchi eng yuqori pog'onasidir.

M.V.Lyapon matn shakllanishida inson omilining eng muhim omillaridan biri ekanligini, inson matn shakllanishi uchun jonli manba ekanligini ta'kidlaydi.

O'tgan asrning 90-yillaridan boshlab o'zbek olimlari ham matn tilshunosligining nazariy muammolari bilan shug'ullana boshladilar. Bu jihatdan B.O'rinboyev, R.Qo'ng'urov, J.Lapasovlarning "Badiiy tekstning lingvistik tahlili" nomli o'quv qo'llanmasi alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda matn tiplari, ularning umumiy va o'ziga xos belgilari matnning lisoniy tahlili metodologik tamoyillari, matn yaratish muammolari ifoda vositalarining tanlanishi va ularning matn tuzilishidagi roli singari dolzarb masalalar haqida ma'lumotlar beriladi. O'zbek tilshunosligida matn tadqiqi xususida gap ketganda, M.To'xsanovning "Mikromatn va o'zbek badiiy nutqida uning kogerentligini ifodalovchi vositalar" mavzusidagi nomzodlik ishini ta'kidlash joiz. A.Mamajonovning 1989-yilda nashr qilingan "Tekst lingvistikasi" nomli qo'llanmasi ushbu masalaga bag'ishlangan dastlabki o'quv qo'llanma ekanligi bilan diqqatga sazovor. Bu o'quv qo'llanmada matnning nazariy masalalari, uning maqomi, birliklari, matn turlari, matn tarkibiy qismlari, matn tarkibiy qismini bog'lovchi vositalar kabi qator masalalar yoritilgan.

Professor E.Qilichevning "Matnning lingvistik tahlili" (2000) nomli o'quv qo'llanmasida matnning ko'rinishlari va uni lisoniy tahlil qilish namunalari berilgan. Eng muhimi, ishda poetik va nasriy matnlarni sharhlab o'qish hamda tahlil qilish matnni "lingvistik mikroskop ostida" o'rganishga oid mashq namunalari keltirilgan.

L.A.Nefedova va Ye.A.Titovlar har qanday lisoniy belgilar o'quvchi yoki tinglovchiga ma'lum bir pragmatik ta'sir (kommunikativ effekt) xususiyatiga ega ekanligini ta'kidlar ekan, V.N.Komissarovning fikrlariga asoslanib, pragmatik ta'sir xususiyatini belgilovchi uch asosiy omilni ko'rsatadilar. Birinchidan, bu ifoda mazmuni. Ikkinchidan, xabarni idrok qilish uni tashkil etuvchi belgilar xususiyatiga bog'liq. Aynan bir xabar turli xil usullar bilan uzatilishi mumkin, ya'ni so'zlovchi lisoniy vositalarni ma'lum bir

ta'sir niyatiga muvofiq tanlaydi. Uchinchidan, ifodaning pragmatik ta'siri qabul qiluvchining ham idrok etishiga bog'liq[5].

“O'quvchining ona tili ta'limi jarayonida egallagan ko'nikma va malakalari u yaratgan matnda aks etadi. Bu parametr bo'yicha ta'lim sifatining natijasini baholashda o'qituvchi tomonidan o'quvchi egallagan quyidagi ko'nikmalarining darajasi aniqlanadi: a) fikrning mantiqiy izchillikda ifodalanganligi; b) fikrlash, mavzuning murakkablik darajasi (sodda, murakkab, abstrakt-konkret, mavhum va hokazo); d) tavsifning mavzuga muvofiqligi va mazmuniy qiymati; e) tavsifda tilning ifoda vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish darajasi; 10 f) imloviy (yozma) savodxonlik sifati”[6].

Materiallar va usullar. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq va tafakkurini rivojlantirishga doir yozma ishlarni tashkil etishda:

a) o'quvchilarning mustaqil ishlash malakalarining shakllanganlik darajasini aniqlash; b) mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantiruvchi mashqlar sistemasini aniqlash; v) o'quvchilarning aqliy rivojlanishi bilan bog'liq mustaqilligi darajasini belgilash; g) mavjud bilimlarini o'quv jarayoni va amaliy faoliyatda qo'llay olish qobiliyatini o'rganish ko'zda tutiladi.

Pragmatik matnlar aniq maqsadga erishishga qaratilgan matnlardir. Bunday matnlar nafaqat asosiy lug'atni o'z ichiga oladi, balki to'g'ri grammatika va yozish uslubini ham o'rgatadi. Chunki matn ustida samarali ishlash jarayonida o'quvchilarning lingvistik va kommunikativ ko'nikmalarni egallash jarayoni, ya'ni nutqni idrok etish, grammatik qoidalarni o'zlashtirish, lingvistik so'zlarni va pragmatikani tushunish ya'ni turli ijtimoiy vaziyatlarda nutqdan foydalanish qobiliyati rivojlantiriladi. Biz ushbu maqolani yoritish uchun pedagogik kuzatish, taqqoslash, so'rovnomalar, empirik metodlardan foydalandik va Qo'qon shahridagi 1-, 6-, 14-, 26-, Toshkent viloyati Zangiota tumanidagi 5-, Toshkent shahar Yangihayot tumanidagi 6-umumta'lim maktablarning boshlang'ich sinf o'quvchilari va o'qituvchilari o'rtasida tadqiqotni amalga oshirdik.

Tajriba-sinov ishlariga jalb etilgan ta'lim muassasalarida boshlang'ich sinf o'quvchilari tajriba (“A”) va nazorat (“B”) sinflariga ajratildi. Yuqorida keltirilgan maktablarning boshlang'ich sinf o'qituvchilariga quyidagicha anketa so'rovnomalari tarqatildi:

1. Yozma ishlarni tashkil etish jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur deb hisoblaysizmi?

2. Yozma ishlarni o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etasizmi?

3. Yozish mashg'ulotlarini tashkil etishda individuallikning qaysi usullaridan foydalanasiz?

4. Yozish darslarini tashkil etishda o'quvchilarning bilimni chuqurlashtirish va kengaytirishga doir turli hajm va murakkablik darajasidagi o'quv materiallaridan foydalanasizmi?

Biz ilgari surgan ilmiy faraz yuzasidan eksperimental tekshirish ishlariga 2- “A” tajriba sinfidan 33 ta, 2- “B” nazorat sinfidan 32 ta, jami 65 o'quvchi jalb qilindi. Tajriba 2023-yil mart-aprel oylarida 3 bosqichda o'tkazildi. Yozish ko'nikmasini rivojlantirishga qaratilgan ishlar mazmuni o'quvchilarning so'z imlosini, ma'nosini bilmasa, uni yozma nutqda qo'llay olmasligi tufayli orfografik va leksik ko'nikmalarni shakllantirishga qaratildi.

Yakuniy bosqichda o'tkazilgan pedagogik tajribaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarning dastlabki yozish va leksik ko'nikmasini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatining shakllanish darajasini aniqlash bo'ldi.

O'quvchilarga ularning o'zlashtirishi, motivatsiyasini, faolligi, uyushqoqligi, mas'uliyatliligi va javobgarligini aniqlashga qaratilgan savollar yozilgan anketalar tarqatildi.

Har bir savolning javobi 3 variantda, o'quvchilar ular ichidan birini tanlashi va (+) bilan belgilanishi ma'lum qilindi. Har bir o'quvchining javobi yig'indisi ball bilan baholanishi aytili.

Yuqori darajada (8-12 ball) – o'quvchining o'zlashtirishi a'lo yoki yaxshi. O'quv-biluv faoliyatida yozish va so'zlarning ma'nosini anglashga bo'lgan qiziqishlarining barqarorligini namoyon etadi, noan'anaviy mashqlarni bajarish zarurati bo'lganda tashabbus ko'rsatadi. O'qituvchining yordamisiz ijodiy ishlarni bajaradi. O'zining ish faoliyatini uyushtira biladi. Yozish jarayonida bajarish usullarini rejalashtira oladi.

O'rta darajada (4-7 ball) – o'quvchining o'zlashtirishi yaxshi yoki o'rtacha. O'quv-biluv faoliyatida vaziyatga qarab yozma topshiriqlarni bajarishga qiziqishlarini namoyon etadi. Tushunarli topshiriqlarni bajarish zarurati bo'lganda tashabbus ko'rsatadi. O'rtacha murakkablikdagi topshiriqlarni o'qituvchining yordamisiz mustaqil bajaradi. O'zining ishlarini uyushtira oladi. Vaqtni va yozma topshiriqlarni bajarish

usullarini rejalashtira oladi.

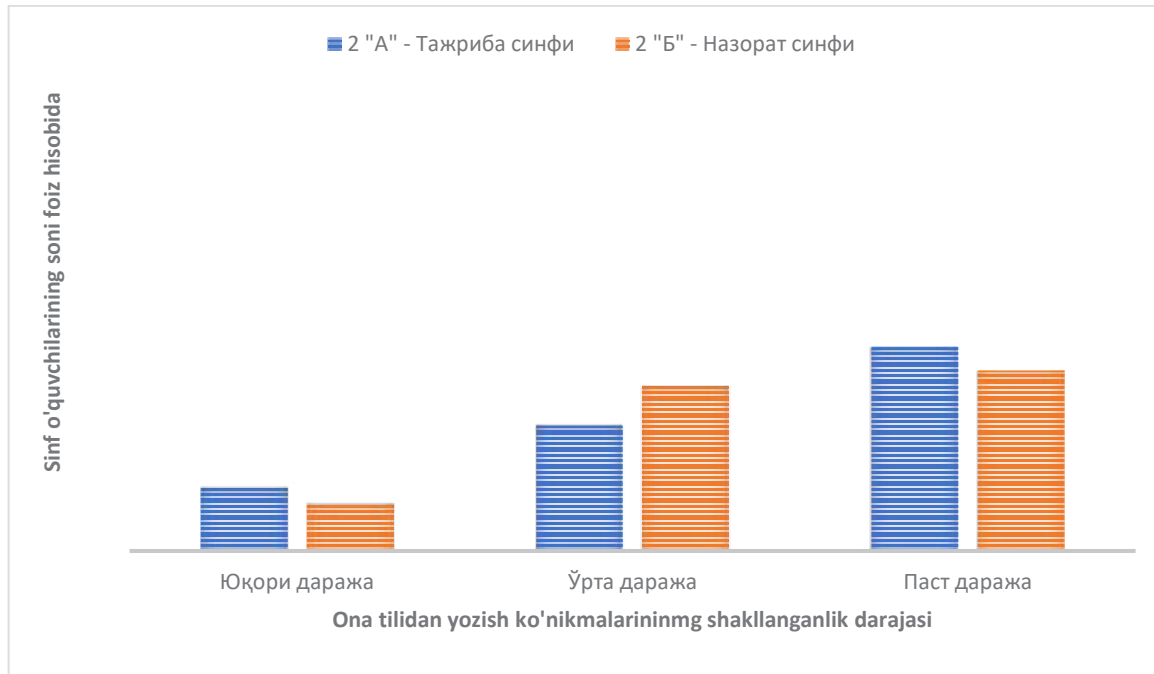
Past darajada (0-3 ball) – o‘quvchining o‘zlashtirishi past. Yozma topshiriqlarni bajarishga qiziqishlari yo‘q. Faqat namuna asosidagi topshiriqlarni o‘qituvchining yordamisiz bajaradi. O‘zining ish faoliyatini tashkil eta olmaydi. Vaqtdan to‘g‘ri foydalana olmaydi.

2-sinf o‘quvchilarining har bir darajani bajarishlariga 1 ball qo‘yildi. So‘zlarning grammatik shakli o‘zgarishi bilan ma‘nosi ham o‘zgarishi va shu so‘zlarning ma‘nosini aniqlab, o‘z so‘ziga aylantira olish ko‘nikmasini anglashlari aniqlandi.

Natijalar. Anketa savollariga berilgan javoblarda birorta o‘qituvchi o‘quvchilarning yozma ishlarni tashkil etishda individuallikni hisobga olish kerakligiga e‘tiroz bildirmagan. (O‘qituvchilarning 65% i didaktik materiallarning bo‘lmasligi ish turini tashkil etishda qiyinchilik tug‘dirishini qayd etishgan. Yozma ishlarni tashkil etishda ko‘proq a‘lochi o‘quvchilarda individuallikdan foydalanishlarini aytishgan. 63% o‘qituvchilar a‘lochi o‘quvchilarga yozish ko‘nikmasi darajasini aniqlash uchun murakkab topshiriqlar tavsiya qilishlarini, 15% o‘qituvchilar a‘lochi o‘quvchilarga mantiqiy fikrlaydigan, fahmlaydigan, idrok eta oladigan, diqqatini, xotirasini, fikrlashini o‘stiradigan topshiriqlar berishlarini, 5% o‘qituvchilar o‘rganilayotgan mavzu bilan bog‘liq topshiriqlar tavsiya qilishlarini aytishgan.

Javoblardan yozish ko‘nikmasini rivojlantirish ishlarini tashkil etishda turli murakkablikdagi topshiriqlardan, o‘z-o‘zini va o‘zaro tekshirishga qaratilgan topshiriqlardan amalda foydalanilmasligi ayon bo‘ldi. Tajriba o‘tkazish jarayonida 59 nafar o‘qituvchi bilan mavjud holatni yaxshilash yuzasidan, o‘quv jarayonida o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olib, yozish faoliyatga yo‘llashdagi sustkashlik sabablari haqida suhbat o‘tkazdik. Ular yozish ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarni tashkil etish uchun didaktik materiallarning, qo‘shimcha materiallarni ko‘paytirish imkoniyatining yo‘qligini, o‘quvchilarga individual qobiliyatlarini o‘rganish uchun psixologik-pedagogik, metodik tavsiyalarning yaratilmaganligini aytishdi.

2-“A” va 2- “B” sinf o‘quvchilarining ona tilidan o‘quv faoliyatidagi yozma ko‘nikmasining shakllanganlik darajasi yuzasidan o‘tkazilgan diagnostik metod natijasi 1 - rasmda aks ettirildi. (1-rasmga qarang).

1-rasm. Ona tilidan mustaqil ishlash ko‘nikmalarining shakllanish darajasi

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, 2- “A” tajriba sinfi o‘quvchilarda yozish ko‘nikmasi faoliyati 16% yuqori darajada, 32% o‘quvchilarda o‘rta darajada, 52% o‘quvchilarda past darajada shakllangan. 2- “B” nazorat sinfida 12 % o‘quvchilarda yozish ko‘nikmasi faoliyati yuqori darajada, 42% o‘quvchilarda o‘rta darajada, 46% o‘quvchilarda past darajada shakllangan.

Mazkur metodda olib borilgan izlanishlarimiz natijasi ko‘rsatdiki, ko‘pchilik o‘quvchilar nazorat va

tajriba sinflarida yozma mshg'ulotlardagi ishlarga qiziqish bildirmadilar. Ular reproduktiv xarakterdagi yozma ishlarnigina o'qituvchining yordamisiz bajardilar, xolos.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq va tafakkurini rivojlantirishga doir yozma topshiriqlar natijasini quyidagi jadvalda ifodalashga harakat qildik.

1-jadval

Muddati	Sinflar	O'quvchilar soni	O'zlashtirish darajalari		
			Yuqori	O'rta	Past
Tajriba boshida	Tajriba sinfi	450	160	150	140
	Nazorat sinfi	470	175	170	125
Tajriba yakunida	Tajriba sinfi	450	190	160	100
	Nazorat sinfi	470	175	150	145

Aniqlovchi tajribada yakuniy natija shuni ko'rsatdiki, nazorat va tajriba sinflarida ko'p o'quvchilarning yozma topshiriqlarni bajarish faoliyati past ko'rsatkichda.

Muhokama. Matnlar tahlilida pragmatik yondashuv o'yin vaziyatini yaratish uchun ajoyib materialdir, chunki ularning yordami bilan haqiqiy muloqot vaziyatini yaratish mumkin. Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilar uchun yetakchi faoliyat ta'limdir, lekin o'yin faoliyati hali ham jozibali va dolzarbdir.

Professor S.Matchonov va bir guruh olimlar jamoasi bolalarga so'z, ibora, gap ustida ishlashda "Ortiqchasini top", "Zanjir", "Skanerdan ma'nodosh so'zlarni top", "Iztopar", "Harflardan ma'nodosh so'zlar tuz", "Aql charxi", "Charxpalak", "Ruchka stol ustida", "Meni tushun", "Sirlil so'z", "O'z uyalariga joyla", "Munozara daqiqasi", "Kim chaqqon", "Topqirlar bellashuvi", "Kimligingni top" kabi interaktiv usullarni taklif qiladi[7]. Biz ham bu fikrlarni qo'llab-quvvatlaymiz. Haqiqatan ham, dars jarayonida bunday faollashtiruvchi usullardan foydalanish o'quvchilarga taklif etilayotgan o'quv materialining oson o'zlashtirilishiga olib keladi.

Tadqiqotchi D.Abduraxmonova boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqini o'stirishda turli xil interaktiv metodlar va ulardan foydalanish yo'llari haqida fikr bildirib, "Rasmlar orasidagi bog'liqlik metodi", "Kuchli xotira 3-2-1" metodlarini tavsiya qiladi. Bu metodlar ham samarali ta'limiy faoliyat uchun muhim vositalardan ekanligi amaliyotda isbotlandi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, o'quvchi qiziqishi va o'zlashtirishidan kelib chiqib qo'llanadigan har qanday interaktiv metod ta'lim oluvchilarda matn ustida ishlash bilan bog'liq muammolarni bartaraf etishda yaqindan yordam beradi.

Xulosa. Pragmatik matnlar bolalarning yoshi va tilni bilish darajasiga mos ravishda qo'llanilishi kerak. Demak, pragmatik yondashuv natijasida bolalar nafaqat nazariy bilimlarni, balki real hayotda tildan foydalanishda amaliy ko'nikmalarni ham yaxshi o'zlashtiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.I.A.Karimov.Barkamol avlod- O'zbekiston tarraqiyoti poydevori. _Toshkent:1997.9-bet.

2.Апарина Ю.И., Межина А.В. Иноязычная паттерн коммуникация как средство обучения спонтанному речевому реагированию на уроке иностранного языка в начальной школе // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки, 2019. №7. С. 33-37 (дата обращения: 25.02.2023).

3.Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. М.: Смысл, 287 с.

4.Qurbonova M., Yo‘ldoshev M. “Matn tilshunoskigi” – Toshkent. “Universitet” nashriyoti, 2024.

5.Лингвистика и экстралингвистика: аспекты коннотативного значения: Коллективная монография. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гуманит. ун-та, 2009. – С. 32.

6.Madayev O.,SobirovA. Yozma ish turlari: insho, bayon, diktant. Toshkent. Turon zamin ziyo. 2017. 9- 10-bet.

7.S.Matchonov va boshqalar. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. Darslik. T.: “Ishonchli hamkor”, 2021. 740 b.